

УДК 340.12: 342.7

Олег СОРОЧКІН

Національний університет “Львівська політехніка”,
асистент кафедри теорії права та конституціоналізму
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
oleh.v.sorochkin@lpnu.ua
ORCID: 0000-0003-4674-346X

ПРАВОВИЙ СТАТУС ОСОБИ: МЕТОДОЛОГІЧНО-КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ АНАЛІЗ

<http://doi.org/10.23939/law2024.44.252>

© Сорочкін О., 2024

Стаття присвячена аналізу концептуально-методологічних чинників сучасного розуміння правового статусу особи. Вмотивовано, що правовий статус виступає підтримкою та медіатором відносин держави, суспільства та особи в парадигмі правового простору.

Обґрунтовано, що питання трансформації правового статусу особи має синергетично-комбінаторну природу, що зумовлена розширенням його елементного складу шляхом обов’язкового залучення таких елементів, як принципи права та законні інтереси і віртуалізацією й глобалізацією суспільної реальності.

Вказано на принципи права як елемент правового статусу та доведено, що вони мають загальну форму, що містить основні стандарти захисту прав та свобод людини, юридичної особи, держави та міжнародних інституцій. Передбачено їх загальносвітову, трансцендентальну, метаантропологічну природу. Принципи виокремлюються в дві групи – загальні (міжнародно визнані) та спеціальні (репрезентують особливі ціннісні підходи, що є затребуваними в окремих ситуаціях, в яких перебуває суб’єкт права).

Доведено, що відповідно до ідеології гуманізму та постмодерністської демократії, законний інтерес має визначатися елементом правового статусу, оскільки свободна воля людської особистості встановлює тенденцію та потребу охоронного механізму держави. Матеріальне бачення верховенства права накладає на право якості, необхідні для гарантування свободи особистості шляхом забезпечення правової визначеності та законних очікувань суб’єктів права в безперервності дій держави.

Новітнє суспільство не може урегульовувати новітні права так само усталено, як класичний обсяг прав, тому з’являються нові виклики, що стосуються четвертого покоління прав людини. Важливо не допустити порушення принципу верховенства права, законності та недискримінації в цьому процесі.

Автор статті на казуальних прикладах умотивував, що методологічна парадигма правового статусу при глобально-віртуальній трансформації повинна забезпечувати сутнісні юридико-природні підходи заради отримання бажаного результату – розкриття

цінності людини, її охорони та захисту й убезпечення її від негативних проявів девальвованих відносин методами юридичного впливу.

Ключові слова: правовий статус, особа, процесуальні норми, законний інтерес, принципи права, методологія, трансформація права.

Постановка проблеми. Європейська інтеграція нашої держави, глобалізаційні трансформації, виклики воєнного та політико-економічного характеру потребують перегляду сутності установлених правових інститутів, серед яких вагому роль відіграє правовий статус людини.

Правовий статус закріплює становище особи у суспільстві як учасника правових відносин, що володіє правовими інтенціями, які мають бути забезпечені з боку держави і соціуму. Класично його прийнято розуміти як сукупність прав та обов'язків суб'єктів права, проте гуманістична ідеологія та синергетичний підхід потребують оновлення методологічного і сутнісного розуміння та тлумачення поняття.

Стан дослідження. Питання правового статусу особи не раз було предметом наукового інтересу національних дослідників. Здебільшого це питання розглядали теоретики права, зокрема, С. Алексєєв, М. Вітрук, Л. Воеводін, Н. Грень, М. Матузов, Н. Ортинська, О. Скакун, Ю. Тодика та інші. Проте в межах галузевого законодавства питання порушувалося щодо окремих груп суб'єктів права, найчастіше учасників процесуальної діяльності. Такі науковці присвячували свою увагу цьому питанню: В. Ортинський, М. Тищенко, І. Личенко та інші.

Попри значну увагу науковців до цього питання, оновлене методологічне розуміння правового статусу особи в умовах змінної реальності ще не було предметом окремого комплексного аналізу.

Мета статті – визначити та проаналізувати концептуально-методологічні чинники сучасного розуміння правового статусу особи.

Виклад основного матеріалу. Така категорія, як правовий статус особи має вагоме значення, оскільки забезпечує життя людини в межах і сфері системи права, юридичної доктрини та практики. Він виступає підтримкою та медіатором відносин держави, суспільства та особи в парадигмі правового простору. В цій роботі розглядаємо категорію “особу” як комплексну категорію, відповідно до новітнього підходу законодавця, який, як, наприклад, у Законі України “Про адміністративну процедуру” [1], вживає термін “особа”, не виокремлюючи правове регулювання щодо фізичних осіб та юридичних осіб, подібно як і в багатьох державах Європи та в США, де законодавство про адміністративні провадження вживає загальний термін “особа”. Наприклад, Закон США “Про адміністративну процедуру” [2] розкриває термін “особа” так: “особа” – фізична особа, партнерство, корпорація, асоціація, а також публічна або приватна організація, що не є агентством.

В умовах сучасних викликів, зокрема воєнних конфліктів, міграційних криз і соціальної нестабільності важливо акцентувати на динамічному характері правового статусу особи. Він не може залишатися сталим, адже зміни в політичному, економічному та соціальному середовищі впливають на права та обов'язки особи. Це передбачає адаптацію правового статусу до нових реалій, які зумовлюють необхідність розширення прав та гарантій для різних категорій населення, з-поміж яких вразливі групи, такі як біженці, внутрішньо переміщені особи та інші. Гнучкість правового статусу має стати ключовим аспектом у забезпеченні захисту прав людини в умовах невизначеності.

Румунські науковці вказують, що особистість кожної людини, якщо розглядати її стосовно інших, потребує особливого захисту та втілюється в понятті “ідентифікація”, яке таким способом визначає відношення між особистістю і суспільством. Питання контролю та перевірки особи призвело до різноманітних законодавчих втручань, які спрямовані на узгодження імперативів інди-

відуальної свободи з інтересами громадського порядку, особливо безпеки людей і власності, що в праві сформувало комплексний юридичний інститут, регулюється правовими нормами, які належать до всіх галузей права і мають назву “правовий статус” [3].

Правовий статус особи нині є широкою категорією, що потребує уваги в кількох особливих аспектах.

По-перше, правовий статус містить багато елементів, які досі вважалися невагомими для правовідносин. Тут мовиться про правові принципи як основи, на яких ґрунтується статус особи в комунікації з іншими суб’єктами права, державою, органами державної влади та місцевого самоврядування, неурядовими організаціями.

Принципи права мають загальну форму, що становлять основні стандарти захисту прав та свобод людини, юридичної особи, держави та міжнародних інституцій. Вони мають загальносвітову, трансцендентальну, метаантропологічну природу. В цьому треба погодитися з Юліаном Ріверсом, який визначає, що концепція реальної рівності, яка міститься в глобальному праві, справедливо охоплює як індивідуальні, так і колективні виміри людської ідентичності [4]. А також вагоме значення принципів визначено на праксіологічному рівні: загальні принципи права, визнані цивілізованими націями, кодифіковані як джерело міжнародного права в статті 38.1(с) Статуту Міжнародного Суду [5].

Принципи виокремлюються в дві групи – загальні та спеціальні. Останні репрезентують особливі ціннісні підходи, що є затребуваними в окремих ситуаціях, в яких перебуває суб’єкт права.

Припускаємо, якщо особа є учасником адміністративно-управлінських відносин, то для неї принцип прозорості діяльності та відкритості рішень органів державного управління має істотне значення, коли особа виступає учасником адміністративного провадження у справі, у якій вона реалізує свої права, чи результат вирішення якої може негативно вплинути на її права чи законні інтереси, то вже інші принципи мають для неї домінантне значення – принцип обґрунтованості, добросовісності, безсторонності, неупередженості, принцип гарантування права особи на участь в адміністративному провадженні, принцип пропорційності, принцип своєчасності і прийняття адміністративного акту у розумний строк тощо. Литовські науковці вказують, що тільки норми, які лежать в основі права та процесу, чітко сформульовані, гармонізовані та засновані на принципах права, є теоретичною основою для досягнення цілей права [6].

Теоретики права вказують, що законний інтерес треба розуміти як усвідомлену суб’єктом права необхідність задоволення своїх потреб способом, що допускається, але прямо не передбачений чинним законодавством [7, с. 202]. Він також відповідно до ідеології гуманізму та трансцендентальної демократії має визначатися елементом правового статусу, оскільки не тільки визначене об’єктивне право, але свободна воля людської особистості встановлює тенденцію та потребу охоронного механізму держави. Матеріальне бачення верховенства права накладає на право якості необхідні для гарантування свободи особистості шляхом забезпечення правової визначеності та законних очікувань суб’єктів права в безперервності дій держави.

Для громадян у праві діє іманентний припис “особі дозволено все, що прямо не заборонено законом”, тому вимога особливого передбачення правових приписів для реалізації інтересу особою не передбачається. Законними інтересами можуть бути ваші власні інтереси або інтереси третіх осіб. Вони можуть становити комерційні інтереси, індивідуальні інтереси або ширші суспільні вигоди. Законний інтерес дає змогу, за словами Андреаса Фішер-Лескано, “наблизити право до природи” [8].

В суспільному житті є невизначена реальність і право кожної особи користуватися тим соціальним благом, яким вона визначає суб’єктивно, тому імперативне закріплення інтересу та обмеження лише ним звужує природні права людини та девальвує демократизм владних інституцій.

Тому на сучасному етапі розвитку юридичної науки, конституційної та правозахисної практики треба дотримуватися широкого методологічного підходу до розуміння елементного складу правового статусу особи.

По-друге, права особи у зв'язку з новітніми можливостями значно розширюються, тож затребуваними є нині нормативні та процедурно-процесуальні можливості, які стосуються віртуалізації правової реальності, нових технологій та процесів. Важливо не допустити порушення принципу верховенства права, законності та недискримінації в цьому процесі.

Для ілюстрації затребуваності уваги до проблеми з боку правової спільноти проілюструємо нові виклики правового статусу на прикладі. Судочинство вимагає реалізації права на справедливий суд, додаткові технічні можливості створили полегшений доступ до судочинства окремих категорій осіб через реалізацію режимів відеоконференцій та електронного судочинства, проте поза правовим полем залишилася група осіб: особи з обмеженими можливостями, особи з представників соціально незахищених груп, представники національних меншин, особи літнього віку та особи з невисоким рівнем комп'ютерної грамотності. Отже, правовий статус особи в новітньому суспільстві передбачає затребуваність гарантування класичних принципів рівності та справедливості, що потребує удосконалення організаційно-правових гарантій доступу до суду.

Проте нові технології впливають на реальність і відповідно зумовлюють потребу реакції права. Передбачити правильність чи неправильність такої реакції з боку органів державної влади та нормотворчого органу доволі складно, тому що обставини мають унікальний характер. В багатьох юридичних доктринах існує така мотивація: коли системи штучного інтелекту наближаються до точки невідрізнення від людей, тобто коли вона проходить тест Тьюринга, вона має мати право на статус, порівнянний із природними особами [9].

Оскільки системи штучного інтелекту стають все більш складними і відіграють більшу роль у суспільстві, вони трансформують юридичні явища, серед яких і правовий статус. Казуси показують, що аргументи щодо набуття штучним інтелектом правового статусу особи не є такою далекою перспективою. У 2017 році Саудівська Аравія надала "громадянство" людиноподібному роботу Софії (технічно це чат-бот з обличчям) [10] і онлайн-система з особою семирічного хлопчика отримала право на проживання в Токіо [11].

Від муніципального поодинокого акту право розширює підхід до міжнародно-правового унормування. Того ж року Європейський парламент прийняв резолюцію, в якій закликав свою Комісію розглянути можливість створення "особливого правового статусу для роботів у довгостроковій перспективі, щоб принаймні найдосконаліші автономні роботи могли мати статус електронні особи, відповідальні за відшкодування будь-якої шкоди, яку вони можуть спричинити, і, можливо, застосування електронної особистості до випадків, коли роботи приймають автономні рішення або іншим чином незалежно взаємодіють із третіми особами" [12].

Висновок. Питання трансформації правового статусу особи має синергетично-комбінаторну природу, що зумовлена розширенням його елементного складу, шляхом обов'язкового залучення таких елементів, як принципи права та законні інтереси і віртуалізацією й глобалізацією суспільної реальності. Методологічна парадигма за таких умов повинна розкривати сутнісні юридико-природні підходи заради отримання бажаного результату – розкриття цінності людини, її охорони та захисту й убезпечення її від негативних проявів девальвованих відносин методами юридичного впливу.

Перегляд конструкції "правовий статус особи" має потенціал формування інклюзивного толерантного суспільства та верховенства права у правовій державі. В сучасних умовах розвитку державності важливо не лише формалізувати права, але й забезпечити їх реальне здійснення в повсякденному житті. Вказане потребує активної участі держави в створенні умов для реалізації прав людини, розвитку механізмів їх захисту, а також сприяння формуванню соціальної свідомості, що підкреслює важливість гідності кожної людини. Отже, правовий статус особи стає не лише юридичною конструкцією, а й важливим інструментом для забезпечення справедливості і рівності в суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 р. № 2073-IX. *База даних “Законодавство України” / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text> (Дата звернення: 29.09.2024).
2. Administrative Procedure Act (5 U.S.C. Subchapter II). URL: <https://www.archives.gov/federal-register/laws/administrative-procedure/> (Дата звернення: 05.09.2024).
3. Duminica R., Olah L. The Law Applicable to the Civil Status of the Natural Person. *J. L. & Admin. Sci.* 2021. No. 15 (4).
4. Rivers B. Christianity and the principle of equality in global law. *Christianity and Global Law*. 2020. Imprint Routledge. 20 p. eBook ISBN9781003015208
5. Wang Y. The Origins and Operation of the General Principles of Law as Gap fillers, *Journal of International Dispute Settlement*, 2022. No. 13 (22). P. 560–582. DOI: <https://doi.org/10.1093/jnlids/idad018> (Дата звернення: 29.09.2024).
6. Ažubalytė R., Fedosiuk O. Legal Principles vs. Statutory Ambiguity in Criminal Justice: Lithuanian Court Experience. *Crim Law Forum* 2021, No. 32. P. 435–457. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10609-021-09421-5> (Дата звернення: 29.09.2024).
7. Теорія держави та права: навч. посіб. / за ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. К.: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
8. Fischer-Lescano A. Nature as a Legal Person: Proxy Constellations in Law. *Law & Literature*, 2020. No. 32(2). P. 237–262. DOI: <https://doi.org/10.1080/1535685X.2020.1763596> (Дата звернення: 29.09.2024).
9. Chesterman S. Artificial Intelligence and the Problem of Autonomy. *Notre Dame Journal of Emerging Technologies*. 2020. No. 210.
10. Cuthbert O. Saudi Arabia Becomes First Country to Grant Citizenship to a Robot. *Arab News*, 26 October 2017.
11. Gershgorin D. Inside the Mechanical Brain of the World’s First Robot Citizen. *Quartz*, 12 November 2017.
12. European Parliament Resolution with Recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103(INL)) (European Parliament, 16 February 2017) para 59 (f).

REFERENCES

1. **Pro administratyvnu protseduru** [On administrative procedure: Law]: Zakon Ukrainy of February 17, 2022 No. 2073-IX. of Ukraine dated 17.02.2022 No. 2073-IX. *Baza danykh “Zakonodavstvo Ukrainy” / VR Ukrainy*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text> (Accessed: 29.09.2024) [In Ukrainian].
2. Administrative Procedure Act (5 U.S.C. Subchapter II). Retrieved from: <https://www.archives.gov/federal-register/laws/administrative-procedure/> [In English].
3. Duminica, R., Olah, L. (2021). **The Law Applicable to the Civil Status of the Natural Person**. J. L. & Admin. Sci., 15 (4). [In English].
4. Rivers, B. (2020). **Christianity and the principle of equality in global law**. Christianity and Global Law. Imprint Routledge. 20 p. Book ISBN9781003015208 [In English].
5. Wang, Y. (2022). **The Origins and Operation of the General Principles of Law as Gap fillers**, *Journal of International Dispute Settlement*, 13 (22). P. 560–582, Retrieved from: <https://doi.org/10.1093/jnlids/idad018> (Accessed: 29.09.2024). [In English].
6. Ažubalytė, R., Fedosiuk O. (2021). **Legal Principles vs. Statutory Ambiguity in Criminal Justice: Lithuanian Court Experience**. *Crim Law Forum*, 32, p. 435–457. Retrieved from: <https://doi.org/10.1007/s10609-021-09421-5> (Accessed: 29.09.2024). [In English].
7. **Teoriia derzhavy ta prava: navch. posib.** [Theory of state and law: a textbook] (2017) / za red. S. D. Husarieva, O. D. Tykhomirova. K.: NAVS, Osvita Ukrainy, 320 p. [In Ukrainian].
8. Fischer-Lescano, A. (2020). **Nature as a Legal Person: Proxy Constellations in Law**. Law & Literature, 32(2). P. 237–262. Retrieved from: <https://doi.org/10.1080/1535685X.2020.1763596> (Accessed: 29.09.2024). [In English].
9. Chesterman, S. (2020). **Artificial Intelligence and the Problem of Autonomy**. Notre Dame Journal of Emerging Technologies, No. 210 [In English].
10. Cuthbert, O. (2017). **Saudi Arabia Becomes First Country to Grant Citizenship to a Robot**. Arab News, 26 October 2017. [In English].

11. Gershgorn, D. (2017). *Inside the Mechanical Brain of the World's First Robot Citizen*. Quartz, 12 November 2017. [In English].

12. *European Parliament Resolution with Recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics* (2015/2103(INL)) (European Parliament, 16 February 2017) para 59(f). [In English].

Дата надходження статті: 30.09.2024 р.

Oleh SOROCHKIN

Lviv Polytechnic National University,
Educational and Research Institute of Law,
Psychology and Innovative Education,
Assistant Professor of the Theory of Law
and Constitutionalism Department
oleh.v.sorochkin@lpnu.ua
ORCID: /0000-0003-4674-346X

LEGAL STATUS OF A PERSON: METHODOLOGICAL AND CONCEPTUAL ANALYSIS

The article is devoted to the analysis of conceptual and methodological factors of the modern understanding of the legal status of a person. It is reasoned that the legal status supports and mediates relations between the state, society and the individual in the paradigm of the legal space.

It is substantiated that the issue of transformation of the legal status of a person has a synergistic and combinatorial nature, which is caused by the expansion of its elemental composition, by the mandatory inclusion of such elements as the principles of law and legitimate interests, and the virtualization and globalization of social reality.

The principles of law are indicated as an element of legal status and it is proved that they have a general form, which includes the basic standards of protection of the rights and freedoms of a person, a legal entity, the state and international institutions. Their universal, transcendental, meta-anthropological nature is foreseen. The principles are divided into two groups – general (internationally recognized) and special (representing special value approaches that are in demand in certain situations in which the subject of law is).

It is proved that according to the ideology of humanism and transcendental democracy, the legitimate interest should be determined by the element of legal status, since the free will of the human personality establishes the tendency and the need for the protective mechanism of the state. The material vision of the rule of law imposes on the law the qualities necessary to guarantee the freedom of the individual by ensuring legal certainty and legitimate expectations of legal subjects in the continuity of state actions.

The modern society cannot in a certain way regulate the new rights as firmly as the classical scope of rights, so new challenges appear concerning the fourth generation of human rights. It is important to prevent violation of the principle of rule of law, legality and non-discrimination in this process.

The author of the article motivated by casual examples that the methodological paradigm of the legal status during the global-virtual transformation should provide essential legal and natural approaches in order to obtain the desired result – revealing the value of a person, his protection and protection and securing him from negative manifestations of devalued relations by methods of legal influence.

Keywords: legal status, person, procedural norms, legitimate interest, principles of law, methodology, transformation of law.